

الغبای زندگی

الغباصه مقالات

همایش ملی و میان رشته‌ای آب و ارزشهای فرهنگی آن

دانشگاه فردوسی مشهد، ۹ و ۱۰ آبان ماه ۱۳۸۸

با نظارت دکترمه دخت پورخالقی چترودی

از چشمه گیلای تا نهر خیابان مشهد

(میراث کراتیهای فرهنگی از یاد رفته)

دکتر محمّد رحیم رحمانا
عضو هیات علمی - دانشگاه فردوسی مشهد

آب و دسترسی به آن عمده ترین عنصر شکل‌گیری استقرار سکونتگاه‌های بشری در طول تاریخ و ظهور و افول تمدن‌ها بوده است. به طوری که تمدن‌های اولیه باستانی در پیرامون رودخانه‌ها از جمله تمدن بین‌النهرین، مصر و غیره شکل گرفته‌اند. در مناطق اقلیمی خشک و نیمه خشک از جمله ایران، منابع آبی اعم از سطحی و زیر زمینی نقش اساسی در شکل‌گیری شهرها و روستاها به عهده داشته‌اند. به طوری که کالبد فیزیکی و نقشه و فرم شهری از منابع آبی و چگونگی دسترسی به آن تبعیت می‌کرده است. مثلا در مناطق کویری (یزد و غیره) آب انبار در مرکز حیات اجتماعی شهر قرار داشته و به تبع آن مسکن و فعالیت‌ها استقرار یافته است یا در مجاورت مظهر قنات و سر منشاء حاشیه رودخانه به ترتیب کاربری‌های عمده متمرکز می‌شده‌اند و به میزان وجود و امکان بهره‌برداری از آب سکونتگاه‌ها رشد می‌کرده‌اند. لذا آب نقش اساسی در شکل‌گیری، تداوم و پخش و استقرار جمعیت و پایداری سکونتگاه‌ها ایفا می‌کرده است. در راستای هدف فوق این مقاله با استفاده از روش تحقیق تاریخی و توصیفی - تحلیلی با مراجعه به اسناد قدیمی و نقشه‌های تاریخی، ابتدا اهمیت و نقش آب در روند رشد و توسعه شهر مشهد بیان شده است. سپس چگونگی تغییر مسیر و انتقال آب چشمه گیلای در ۸ کیلومتری شمال غرب مشهد به داخل این شهر توسط امیر علیشیر نوایی (۸۴۴ ه. ق.) تشریح شده است. در دنباله تغییر نام آن به «نهر خیابان» در شهر مشهد بیان شده و سپس نقش این نهر در چگونگی تأمین آب شهر مشهد و روستاهای پیرامون آن و بهبود محیط زیست شهری و توسعه آن تشریح شده است. در نهایت ضرورت احیای مسیر این نهر با ارزش میراثی و فرهنگی و شاهکار معماری و مهندسی سنتی ایران - که در حال حاضر خشک شده و در قسمت‌هایی نیز از بین رفته و تخریب شده - بیان شده است. بهسازی و باز تولید مسیر نهر در بخش‌هایی از شهر مشهد ضمن افزودن به غنای میراثی شهر، یاد آور تاریخ شهر در گذشته است که از یک طرف به تأمین فضای فرح بخش (تونل سبز) برای گذران اوقات فراغت شهروندان و بهبود محیط زیست شهری کمک می‌کند و از طرف دیگر کمبود بخشی از فضاهای سبز مورد نیاز شهروندان را جبران می‌کند و گام مثبتی در راستای دست یابی به شهر اکولوژیکی و حرکت به سمت توسعه پایدار شهری است.

کلیدواژه‌ها: آب، چشمه گیلای، نهر خیابان، مشهد، میراث فرهنگی.